

# Reparació, assistència i protecció

Noemí Pereda Beltran  
Josep M. Tamarit Sumalla

PID\_00200403



*Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>*

# Índex

<b>Introducció</b> .....	5
<b>Objectius</b> .....	6
<b>1. Els drets de les víctimes</b> .....	7
1.1. Com emergeixen socialment els drets de les víctimes? .....	7
1.2. Els drets de les víctimes en l'àmbit internacional .....	9
1.3. Els drets de les víctimes a Europa .....	10
1.4. Els drets de les víctimes en el dret espanyol .....	14
1.5. La protecció jurídica de les víctimes .....	17
<b>2. Reparació</b> .....	19
2.1. La responsabilitat civil derivada del delictes .....	19
2.2. La reparació en el sistema de justícia penal .....	20
2.3. La justícia restaurativa o reparadora .....	22
2.4. Sistemes de reparació pública .....	24
<b>3. Assistència</b> .....	26
3.1. Dret a l'assistència integral .....	26
3.2. Sistemes d'assistència en l'àmbit comparat .....	28
3.2.1. Els diversos models assistencials .....	28
3.2.2. El model anglosaxó .....	28
3.2.3. El model germànic .....	29
3.2.4. Estats Units d'Amèrica .....	30
3.2.5. El model francès .....	30
3.2.6. El model espanyol de prestació pública .....	30
3.2.7. Assistència en línia .....	31
3.3. L'impacte real de l'assistència a les víctimes .....	32
<b>4. Protecció</b> .....	34
4.1. Abast del dret a la protecció .....	34
4.2. Prevenció i minimització de la victimització secundària .....	34
4.3. Mesures relatives a les víctimes especialment vulnerables .....	35
4.4. Protecció enfront de la revictimització .....	38
<b>Resum</b> .....	41
<b>Exercicis d'autoavaluació</b> .....	43
<b>Solucionari</b> .....	45

<b>Glossari</b> .....	46
<b>Bibliografia</b> .....	47

## **Introducció**

En aquest mòdul presentem, de manera sintètica, els drets de les víctimes, a partir d'una revisió de la manera com s'ha anat perfilant l'estatut jurídic d'aquestes víctimes, en l'àmbit internacional, europeu i espanyol. És un fet conegut que el reconeixement d'aquests drets ha tingut un desenvolupament molt important entre el final del segle XX i el començament del segle XXI. Aquesta tendència és universal, i els autors que l'han analitzada hi han expressat opinions de signe divers. A l'hora de referir-nos al contingut d'aquests drets, ens centrarem de manera especial en els que afecten la reparació, l'assistència i la protecció. En tots aquests drets oferirem una visió panoràmica de les diverses dimensions. Les divisions entre les branques jurídiques tradicionals poden ser una barrera que dificulti captar les evolucions que es produeixen a escala social, legislativa, jurisprudencial i de cultura jurídica. Per aquesta raó hem optat per un enfocament transversal, en què podreu tenir en compte els aspectes que afecten el dret penal, el dret administratiu, civil o internacional. A més de les qüestions jurídiques, tindreu l'oportunitat de conèixer l'estat actual d'alguns dels grans reptes de la victimologia, com és el disseny d'un sistema assistencial, per la qual cosa presentarem els models que hi ha en l'escena internacional.

## Objectius

Els principals objectius que heu d'assolir amb l'estudi d'aquest mòdul són:

- 1.** Conèixer el procés de construcció i reconeixement dels drets de les víctimes.
- 2.** Assolir una visió comprensiva dels drets de les víctimes i de la problemàtica que plantegen en el si dels sistemes jurídics.
- 3.** Estudiar les diverses dimensions del dret de la víctima a la reparació integral.
- 4.** Conèixer les exigències bàsiques del dret a l'assistència i els principals models assistencials des d'una perspectiva comparada.
- 5.** Distingir les diverses dimensions del dret de la víctima a la protecció, particularment de les víctimes més vulnerables.

# 1. Els drets de les víctimes

## 1.1. Com emergeixen socialment els drets de les víctimes?

Les víctimes han estat les grans oblidades del dret penal i de la política criminal. Aquesta afirmació ja és molt coneguda però continua tenint validesa. Els motius d'aquest oblit estan relacionats amb el procés històric que va comportar el sorgiment i consolidació del sistema de justícia penal tal com l'entendem actualment. Aquest procés es va caracteritzar per la centralització del poder de castigar en mans del monarca absolut. La superació del vell ordre medieval implicava que els delictes passaven a ser concebuts com a atacs contra "la pau del rei" i, per tant, el sobirà s'atribuïa la potestat de reaccionar-hi, limitant fins a prohibir-lo el poder dels senyors feudals i també de les comunitats i de la víctima mateixa. Així naixia la prohibició de l'autotutela i l'anomenada **neutralització de la víctima** i sobre aquestes bases s'edificaven els estats moderns i la concepció del dret i del procés penal. La transició de l'absolutisme a l'estat democràtic es produeix també sobre aquesta base i no es qüestiona el monopoli de la violència estatal sinó que s'assumeix que un dret penal estatal, il·lustrat i amb vocació limitadora, és el mal menor davant els costos socials de l'anarquia o l'espontaneïtat punitiva.

El reconeixement de les víctimes i dels seus drets representa una transformació profunda en la manera de concebre la reacció social davant el delicte i els sistemes de control penal. Tot i haver-hi antecedents llunyans de la preocupació pels interessos de les víctimes, ens trobem davant un fenomen aparegut darrerament.

Com indica Garland (2000), aquest fet representa una evolució social, caracteritzada per l'emergència d'una nova sensibilitat, de manera que les víctimes es fan més visibles i la defensa dels seus interessos i de les seves necessitats deixa de ser vista com una qüestió privada i afecta l'esfera pública.

Aquest procés es fa perceptible, especialment, a partir dels anys vuitanta del segle XX, quan es passa d'una **victimologia de l'acte** a una **victimologia de l'acció**, en què la disciplina científica queda eclipsada pel moviment cívic. La perspectiva de la víctima passa així a condicionar la política criminal i apareix l'anomenada **política de víctimes**.

### Exemple

Per exemple, les propostes de Garofalo a principis del segle XX d'aprovar normes que afavoreixin la reparació del dany causat per la victimització.

Les raons per què la societat occidental esdevé més sensible a les víctimes s'han de valorar tenint en compte que es tracta d'un procés social complex, si bé s'han apuntat factors com:

- La frustració respecte a les expectatives relacionades amb la reinserció social del delinqüent (segons el model rehabilitador que havia estat dominant fins als anys setanta).
- La transformació de les classes mitjanes, que, en un context d'increment de la delinqüència (anys setanta i vuitanta), se senten amenaçades en la posició social i econòmica assolida en el si de la societat del benestar.
- La consolidació de l'estat de dret, que fa que la idea del ciutadà just perseguit per un sistema despòtic sigui molt més llunyana a l'experiència del ciutadà víctima innocent d'un acte injust.
- L'estat del benestar, amb la seva política benefactora respecte als grups socials més desfavorits, oferint oportunitats als infractors, provoca que per als ciutadans que han progressat socialment resultin menys comprensibles les causes del comportament criminal i, per tant, desaparegui la identificació amb el delinqüent com un membre de la pròpia comunitat. Alhora, l'estat del benestar genera demandes relatives al fet que, de la mateixa manera que es fan polítiques en relació amb els infractors, es dediquin esforços i recursos a favor de les víctimes.

Aquests factors han permès explicar la deriva punitiva dels sistemes viscuda en la societat occidental a partir de finals del segle XX i serveixen, alhora, per a entendre un fenomen, el de la preocupació per les víctimes, que, en gran part, està associat amb l'evolució vers polítiques punitives.

Tanmateix, el sorgiment d'aquesta nova sensibilitat no es pot comprendre simplement en els termes de la dialèctica entre una política criminal de caire més conservador o liberal. Tot i que algunes de les manifestacions del moviment pro víctimes concorden amb polítiques de signe autoritari<sup>1</sup> ens trobem davant una transformació profunda que és essencialment independent d'aquesta dialèctica. La proliferació de polítiques fonamentades en l'assistència i la reparació o la promoció de la justícia restaurativa entesa com a alternativa a la justícia retributiva en són bons exemples.

### **Llei Megan**

El 1994 Megan Kanka, una nena de set anys, va ser segrestada i assassinada a Nova Jersey per un veí seu, amb antecedents per delictes sexuals contra menors. A partir d'aquest cas, s'aprova una llei, coneguda com a *lleï Megan*, que preveu, entre altres mesures, l'obligació d'informar el públic sobre delinqüents sexuals registrats. Cada estat decideix quina informació oferirà i de quina manera la farà arribar al públic. Habitualment es dona el nom, una fotografia, l'adreça, la data d'empresonament i el delicte comès. Aquesta informació es distribueix en pàgines web gratuïtes, diaris o pamflets.

<sup>(1)</sup> Així s'ha evidenciat, per exemple, als Estats Units amb lleis com la llei Megan.



## 1.2. Els drets de les víctimes en l'àmbit internacional

En l'àmbit internacional els drets de les víctimes han tingut com a principal manifestació l'aprovació de la Declaració dels drets de les víctimes del delictes i de l'abús de poder, adoptada per l'Assemblea General de les Nacions Unides (Resolució 40/34) el 29 de novembre de 1985. La Declaració proclama el dret de les víctimes a ser tractades amb compassió i respecte a la dignitat i reconeix els drets d'accés a la justícia, informació sobre el curs del procediment, assistència, reparació a càrrec dels infractors o tercers responsables, indemnització, en certs casos, a càrrec de l'estat, i protecció davant els perills per a la intimitat i seguretat.

Entre les realitzacions en l'àmbit del dret internacional cal destacar l'Estatut de Roma, de 17 de juliol de 1998, pel qual s'aprova la creació del Tribunal Penal Internacional (TPI). En el preàmbul, l'Estatut fa referència a les greus violacions que han patit les víctimes durant el segle XX i expressa el desig que el Tribunal serveixi per a posar fi a la impunitat, i eviti així la sobrevictimització que això implica.

L'Estatut de Roma desenvolupa els drets de les víctimes en el procés penal davant el TPI, més enllà del paper més limitat que els havia estat reconegut pels antecedents més immediats, els tribunals penals internacionals *ad hoc* per a Ruanda i l'ex-Iugoslàvia. L'Estatut<sup>2</sup> preveu que el Tribunal pugui adoptar mesures per a protegir la seguretat, el benestar físic i psíquic, la dignitat i la vida privada de les víctimes i els testimonis, de manera que les víctimes puguin fer arribar al Tribunal les seves opinions. A aquest efecte es crea una dependència de víctimes i testimonis que assessori el fiscal i el Tribunal sobre les mesures adequades de protecció, assessorament i assistència. També es preveu que el Tribunal adopti mesures de reparació a favor de les víctimes, a càrrec dels condemnats i també d'un fons fiduciari per a pagar compensacions a víctimes. Les regles de procediment i prova<sup>3</sup> desenvolupen els anteriors drets, sense arribar, però, a admetre la possibilitat que la víctima esdevingui una part més del procés penal, en les mateixes condicions que el fiscal o els imputats.

Els drets de les víctimes també han tingut un paper important en diversos països en els quals s'han dut a terme processos de transició, per a superar una situació de conflicte o un règim autoritari. En l'àmbit de Nacions Unides s'han elaborat criteris i directrius, normalment mitjançant normes de *soft law* que han definit els drets de les víctimes d'acord amb la tríada veritat, justícia i reparació. En aquest context, cal destacar la Declaració sobre els Principis Bàsics i el Dret a un Recurs i a Reparació de les Víctimes de Violacions Greus del Dret Internacional dels Drets Humans i de les Violacions Serioses del Dret Internacional Humanitari, adoptada per l'Assemblea General el 16 de desembre del

### Nota

Hi ha molts estats que han modificat les seves legislacions per recollir els principis i continguts de la Declaració. Cal tenir en compte que, en els darrers anys, s'han fet esforços, des de la Societat Mundial de Victimologia, per promoure una actualització i un desenvolupament més gran de la Declaració.

<sup>(2)</sup>Art. 74.

<sup>(3)</sup>Art. 16 i seg. i 85 i seg.

<sup>(4)</sup>Art. 4.

### Normes de *soft law*

Són aquelles no directament aplicables i exigibles davant els tribunals.

2005. Aquesta declaració<sup>4</sup> imposa als estats l'obligació d'investigar i, si hi ha prou proves, enjudiciar i, si són declarades culpables, castigar les persones responsables de les violacions esmentades.

En la definició de *víctima*, la declaració del 2005 incorpora la dimensió col·lectiva i comprèn les lesions físiques i mentals, patiment emocional, pèrdues econòmiques o menyscabament substancial dels drets fonamentals. Segons la declaració, el fet de ser considerat víctima no està condicionat al fet que l'autor de la violació hagi estat identificat, detingut, jutjat o condemnat.

La declaració desenvolupa els següents drets de les víctimes:

- Accés igual i efectiu a la justícia.
- Reparació adequada, efectiva i ràpida del dany patit, que inclou la restitució, la indemnització per dany físic i mental, pèrdua d'oportunitats, danys materials i pèrdua d'ingressos, perjudicis morals i d'assistència jurídica, mèdica, psicològica i social.
- Accés a la informació pertinent sobre les violacions i els mecanismes de reparació.
- Satisfacció, que ha d'incloure la indagació i revelació pública i completa de la veritat, la cerca de persones desaparegudes, una declaració oficial que restableixi la dignitat i els drets de les víctimes, una disculpa pública, homenatges a les víctimes i garanties de no repetició.

#### **Comissions de la veritat (*truth commissions*)**

Un exemple de polítiques que han tingut cura dels drets de les persones afectades per situacions de macrovíctimització han estat les comissions de la veritat i la reconciliació en països com Sud-àfrica (1995), el Perú (2001), el Timor Oriental (2002), Sierra Leone (2002), el Congo (2004), l'Equador (2007) o Kenya (2008).

Sobre les comissions de la veritat i els drets de les víctimes en la justícia transicional, podeu consultar la referència de Tamarit "Comisiones de la verdad y justicia penal en contextos de transición" (2010). També us podeu dirigir a la pàgina web d'Amnistia Internacional respecte d'aquest tema.

### **1.3. Els drets de les víctimes a Europa**

#### **1) Consell d'Europa**

En el si del Consell d'Europa s'han dictat diverses normes, sense efecte vinculant per als estats, que han tingut un reflex desigual en les polítiques que han adoptat aquests estats.

Entre les normes esmentades cal destacar:

- El Conveni de 24 de novembre de 1983, d'indemnització estatal a víctimes de delictes violents.
- La Recomanació 1985/11, de 28 de juny, sobre la posició de la víctima en el sistema de justícia penal.
- La Recomanació 1999, sobre mediació en assumptes penals.
- La Recomanació 8/2006, de 14 de juny, sobre assistència a les víctimes del delictes.
- El Conveni de 25 d'octubre del 2007, per a la protecció dels nens contra l'explotació i l'abús sexual.

D'altra banda, la jurisprudència del Tribunal Europeu de Drets Humans, en aplicació de la Convenció Europea de Drets Humans (CEDH, 1950), ha reconegut un àmbit de drets de les víctimes d'aquesta classe de violacions. A manera de breu síntesi dels pronunciaments que declaren l'existència de drets de les víctimes de delictes, cal assenyalar els àmbits següents:

- En relació amb el **dret a la vida**, proclamat en l'article 2 de la CEDH, el Tribunal ha establert que se'n deriva un deure de l'estat de prendre mesures raonables per a protegir la població d'amenaques "reals i immediates" i, en concret, aquesta protecció ha d'incloure els individus amb el risc de ser víctimes d'homicidi. També hi ha un deure de l'estat d'investigar les morts il·lícites per part d'òrgans independents.
- Respecte a la **prohibició de la tortura** continguda en l'article 3 de la CEDH, el Tribunal ha reconegut el dret a la protecció penal i a un recurs efectiu, desenvolupat en l'article 13 de la Convenció.
- Un caràcter diferent dels anteriors el presenten els drets derivats de l'article 6 (**dret a un judici just**), que responen a l'àmbit de drets conceptuats com d'accés a la justícia o de participació, i comprenen el dret d'aportar prova rellevant i de protegir els testimonis vulnerables o que han patit intimidació. El dret a un judici just apareix referit així, en el marc del procés penal, no solament a la figura de l'imputat, sinó també a la de la víctima, amb independència de la fórmula legal que s'adopti en cada estat per a permetre que hi participi.
- Així mateix, el Tribunal ha reconegut els **drets** de les víctimes en relació amb l'article 8 de la CEDH, relatiu al **respecte a la vida privada i familiar**.

El Tribunal Europeu de Drets Humans ha contribuït al reconeixement jurídic dels drets de les víctimes. Malgrat això, no ha anat tan lluny com el Tribunal Interamericà de Drets Humans en aspectes com la il·legitimitat de les lleis d'amnistia que obstaculitzen el dret de les víctimes a la investigació mitjan-

çant el procés penal de greus violacions dels drets humans. La jurisprudència del Tribunal Interamericà ha estat més sensible a la cultura política forjada en la resistència enfront de les dictadures llatinoamericanes.

## 2) Unió Europea

Les normes produïdes en l'àmbit de la Unió Europea tenen més interès, atès el caràcter vinculant que tenen per als estats membres. Entre aquestes normes mereix que destaquem la Decisió marc del Consell 2001/220/JAI, de 15 de març del 2001, relativa a l'estatut de la víctima en el procés penal, que establí uns estàndards comuns per als estats membres, a fi que prevegin en les seves legislacions i en l'actuació dels poders públics mesures que garanteixin el respecte als drets de les víctimes de delictes.

La Decisió marc reconeixia una sèrie de drets, que es poden estructurar segons els àmbits següents:

- Informació.
- Accés a la justícia i participació.
- Protecció.
- Reparació.
- Assistència.

L'efecte de la Decisió marc (2001) ha anat més enllà de les decisions que hagin pres els òrgans legislatius dels estats membres per a adaptar les seves respectives legislacions a la norma. Malgrat que no hi han faltat crítiques, la doctrina ha tendit a assumir que aquesta interpretació progressiva del dret intern, oberta al reconeixement progressiu d'un àmbit de drets de la víctima, no infringeix garanties jurídiques bàsiques, com el dret a un judici equitatiu.

### **Cas Pupino**

Cal destacar la molt comentada sentència del Tribunal de Justícia de la Comunitat Europea de 16 de juny del 2005 (*cas Pupino*), en la qual es va resoldre una qüestió prejudicial plantejada per un jutge italià en un procés penal seguit per un delictes de maltractaments contra menors i lesions. La llei processal italiana no contenia entre els supòsits aquells pels quals es pogués acordar la pràctica de la prova anticipada, atesa l'edat tan curta dels testimonis i els efectes psicològics que podria tenir per a ells fer la declaració en el judici oral. El Tribunal Europeu, però, va aplicar el principi d'"interpretació conforme", que obliga el jutge nacional a interpretar la norma interna d'acord amb la norma comunitària, en aquest cas l'article 2 de l'esmentada Decisió marc, que obliga els estats membres a garantir que les víctimes siguin tractades durant les actuacions amb el degut respecte a la dignitat personal, a més de l'article 9, que garanteix a les víctimes més vulnerables protecció enfront de les conseqüències d'haver de declarar en el procés penal.

Amb la mateixa vocació generalista es va aprovar la Decisió marc de 29 d'abril del 2004, que disposa l'obligació dels estats d'assegurar que les víctimes de delictes violents dolosos comesos en un estat diferent del de residència de la víctima tinguin dret de sol·licitar compensació en l'estat de comissió. Amb ai-

xò es mirava de donar resposta a un problema en certa manera relacionat amb la creació d'un espai de lliure circulació de persones, promovent que els estats tinguin en compte les necessitats de protecció de les víctimes estrangeres, respecte a les quals hi ha un factor de risc davant certes formes de victimització, de manera que s'estenguin els drets reconeguts a les víctimes nacionals a les víctimes d'altres països membres.

A conseqüència del Tractat de Lisboa, la Unió Europea comença a legislar en temes penals en el marc del primer pilar, la qual cosa sostreu les decisions a les traves de la unanimitat i comporta un reforçament de l'efecte vinculant de les normes comunitàries. Entre els àmbits enunciats en l'article 82.2 del Tractat de Funcionament de la Unió Europea, en els quals el Parlament Europeu i el Consell poden dictar normes mínimes en matèria penal, hi ha el relatiu als "drets de les víctimes dels delictes". El 2011, alhora que comencen a produir-se directives emanades del Parlament Europeu i del Consell segons el procediment legislatiu ordinari, es pot detectar una tendència vers un compromís més gran amb els drets de les víctimes.

Aquesta tendència es manifesta d'entrada en la Directiva 2011/36/UE, sobre **tràfic d'éssers humans**, que adopta un "enfocament victimocèntric" enfront del tradicional de caràcter punitiu. En aquest enfocament, la consideració dels drets humans i la protecció de les víctimes emergeixen com a finalitats valuoses per si mateixes i independents de la resposta punitiva enfront de l'infractor, de manera que es preveuen mecanismes que permeten considerar aquestes finalitats com a prevalents enfront de les finalitats primàries de la política criminal, orientades a la persecució i càstig del delinqüent.

La Directiva 2011/92/UE, de 13 de desembre, relativa a la **lluita contra els abusos sexuals i l'explotació sexual dels menors i la pornografia infantil**, substitueix la Decisió marc 2004/68/JAI, amb un desenvolupament més gran que es tradueix en un reforçament dels mecanismes d'harmonització legislativa i de cooperació interestatal i en l'intent de resposta a noves necessitats de protecció penal, com les es que deriven dels fenòmens del ciberassetjament a menors (*child online grooming*)<sup>5</sup>.

<sup>(5)</sup>Que la Directiva qualifica com a "engany per mitjans tecnològics".

Més enllà de les obligacions d'incriminació i les previsions relatives a la reacció enfront dels responsables d'aquesta classe de fets delictius, la Directiva inclou mesures orientades a la protecció de les víctimes, entre les quals cal destacar:

- la possibilitat de no enjudiciar o no imposar penes als menors víctimes per haver participat en activitats delictives que s'hagin vist obligats a cometre com a conseqüència directa de la victimització (art. 14);
- la desvinculació de la perseguibilitat dels delictes de la denúncia o de la deposició de la víctima (art. 15.1);

- l'obligació d'adoptar mesures d'assistència i suport a les víctimes, abans, durant i després del procés penal, no supeditades a la seva cooperació en la investigació penal (art. 19.1 i 19.2);
- la necessitat d'una avaluació individual de les necessitats i de les circumstàncies especials de cada víctima (art. 19.3);
- mesures de protecció en les investigacions i processos penals, com la designació d'un representant especial del menor, l'assistència jurídica i protecció davant els interrogatoris (art. 20);
- mesures orientades a la protecció de la intimitat, identitat i imatge del menor (art. 20.6).

El pas més important fins ara en aquesta direcció ha estat l'aprovació de la Directiva 2012/29/UE, de 25 d'octubre de 2012, del Consell i del Parlament Europeu, per la qual s'estableixen normes mínimes sobre els drets, el suport i la protecció de les víctimes de delictes, que substitueix la Decisió marc de 2001. La Directiva, precedida d'un memoràndum i diversos informes, conté un ampli preàmbul en el qual es reflecteix el decidit impuls per part de la Unió Europea a les polítiques de protecció i atenció a les víctimes de delictes. En l'articulat, eleva les exigències als estats membres per al desenvolupament dels drets d'informació i dona suport a la participació en el procés penal i protecció. Un dels aspectes que ha rebut més atenció és el relatiu a les mesures que s'han d'adoptar en el si del procés penal en relació amb les víctimes amb necessitat de protecció especial. També s'ha anat molt més enllà de la Decisió marc de 2001 en aspectes com els serveis de suport a les víctimes o el desenvolupament de garanties en el context dels serveis de justícia reparadora.

**2012/29/UE**

El text d'aquesta important Directiva, publicada en el *Diari Oficial de la Unió Europea*, és accessible en castellà a: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:315:0001:0056:ES:PDF>

#### **1.4. Els drets de les víctimes en el dret espanyol**

El dret espanyol, en comparació amb altres sistemes jurídics del seu entorn, ha tingut fins ara un escàs desenvolupament legislatiu dels drets de les víctimes del delicte en general. Així mateix, cal constatar un escàs compromís de les institucions en les polítiques orientades a promoure l'assistència a les víctimes i la justícia restaurativa. Malgrat això, hi ha una sèrie de peculiaritats que representen excepcions importants a aquesta tendència.

1) La primera d'aquestes excepcions és, en l'àmbit de la legislació processal, el dret que la Llei d'enjudiciament criminal (LECr) reconeix a l'ofès i a les persones perjudicades per un delicte o una falta d'intervenir com a part en el procediment penal, no solament com a actor civil sinó fins i tot com a acusació particular, en una posició processal assimilable a la que és pròpia del ministeri públic. Aquest fet, que no es produeix en la majoria de legislacions processals i que acostuma a causar sorpresa en els juristes d'altres països, pot haver contribuït a fer que a Espanya no hi hagi hagut tant interès per reconèixer legalment o facilitar l'exercici d'altres drets de les víctimes. La veritat és que no s'ha de-

finit un estatut jurídic de les víctimes que no hagin optat per mostrar-se part en el procés penal. Així mateix, continuen en una situació feble els drets de la víctima fora del procés judicial penal.

L'arrelament de la institució de l'acusació particular en la cultura jurídica espanyola es va posar de manifest en la reacció social que es va produir contra la inexistència d'aquesta forma de participació processal de la víctima en el procés penal de menors; aquesta reacció va provocar que finalment s'hi introduís mitjançant la reforma de la Llei orgànica de responsabilitat penal del menor del 2006.

A Espanya no hi ha una llei general de víctimes. El que s'hi assembla més és la Llei 35/1995, d'11 de desembre, d'ajudes i assistència a les víctimes de delictes violents i contra la llibertat sexual.

2) La segona particularitat del dret espanyol és el profund desenvolupament que s'ha produït en el reconeixement dels drets de dues classes de víctimes: les víctimes del terrorisme i les de violència de gènere.

#### a) Víctimes del terrorisme

Pel que fa a les víctimes del terrorisme, s'ha produït una ingent activitat legislativa, de la qual cal destacar la Llei de solidaritat de 1999, i que ha tingut com a punt culminant la Llei 29/2011, de 22 de setembre, de reconeixement i reparació integral de les víctimes del terrorisme.

La Llei exhibeix una retòrica d'exaltació de les víctimes, conjugada entorn de superlatius i paraules amb una gran càrrega emotiva i valorativa, com *solidaritat deguda, moral, ètica, dignitat, suport, memòria, homenatge o reconeixement*, i reconeix expressament la significació política de les víctimes de terrorisme. L'exposició de motius és molt extensa i el text pròpiament normatiu conté una quantitat insòlita d'articles purament declaratius o simbòlics.

La Llei apunta cap a la consideració de les víctimes del terrorisme com a víctimes de violacions de drets humans, la qual cosa porta a justificar l'aplicació de les normes internacionals d'aquesta classe.

Com a mostra de l'esperit de la Llei, es pot tenir en compte aquest fragment de l'exposició de motius:

“Els poders públics han de contribuir al coneixement de la veritat, atenent les causes reals de victimització i contribuint a un relat del que va succeir que eviti equidistàncies morals o polítiques, ambigüitats o neutralitats valoratives, que reculli amb absoluta claredat l'existència de víctimes i terroristes, de qui ha patit el dany i de qui l'ha causat i que afavoreixi un desenllaç en què les víctimes sentin que tenen suport i que són respectades, sense que hi pugui haver cap justificació del terrorisme ni dels terroristes. En aquest sentit, aquesta Llei també és una manifestació de la condemna més ferma de la societat espanyola vers el terrorisme practicat en la nostra història, incompatible amb la democràcia, el pluralisme i els valors més elementals de la civilització. El nostre reconei-

#### Pàgina web

Vegeu la pàgina següent:  
<http://www.boe.es/boe/dias/2006/12/05/pdfs/A42700-42712.pdf>

#### Vegeu també

Més endavant comentarem els aspectes més rellevants d'aquesta Llei.

xement a aquestes víctimes mitjançant aquesta Llei és la millor manera de denunciar la seva desraó al llarg de tots aquests anys.”

Més enllà del terreny simbòlic, la Llei estableix un sistema de prestacions molt superior al que hi havia previst per a les víctimes d'altres delictes violents; entre aquestes prestacions s'hi inclou la compensació per tractament psicològic, l'accés preferent a habitatges de promoció oficial i la matrícula gratuïta en centres públics d'ensenyament.

També s'han aprovat normes en l'àmbit autonòmic, entre les quals cal destacar la Proposició no de llei 61/2011 del Parlament basc, sobre víctimes de violacions de drets humans i altres sofriments injustos produïts en un context de violència de motivació política, i el Decret 107/2012, de 12 de juny, del Govern basc, que desenvolupa les previsions d'aquella declaració.

### b) Violència “de gènere”

D'altra banda, la Llei orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere, reclama un compromís especial dels poders públics i de la societat en la protecció d'aquesta classe de víctimes, i preveu, a més de mesures de tipus simbòlic i promocional, drets en l'àmbit de la informació, assistència social integral, assistència jurídica gratuïta, ajudes socials, drets laborals com el de la reducció o la reordenació del temps de treball, la mobilitat geogràfica o el canvi de lloc de treball, i les mesures de discriminació positiva portades fins a l'àmbit penal.

L'aplicació d'aquesta classe de normes ha fet que serveis com l'assistència jurídica gratuïta prestada pels col·legis d'advocats o les oficines especialitzades d'atenció a la víctima hagin centrat l'atenció, gairebé de manera exclusiva, en aquestes víctimes, amb el perjudici que comporta per als individus que són víctimes d'altres delictes i que també mereixen una atenció professional especialitzada.

### c) Víctimes de la guerra civil i del franquisme

Un altre àmbit en què s'han reconegut drets a les víctimes és la Llei 52/2007, coneguda com a llei de la memòria històrica. Crida l'atenció que la Llei no es refereix a víctimes, cosa que contrasta amb la insistència d'altres lleis en l'ús d'aquest terme. La denominació, *Llei per la qual es reconeixen i amplien drets i s'estableixen mesures a favor dels qui van patir persecució o violència durant la guerra civil i la dictadura*, és coherent amb el text de l'exposició de motius i de l'articulat, en els quals s'al·ludeix al següent:

#### Vegeu també

Per a tenir més informació sobre aquest aspecte, podeu revisar el mòdul “Victimització en l'edat adulta i la senectut”.



“Les persones que van patir les conseqüències de la guerra civil i la dictadura, [el] dret de tots els ciutadans a la reparació moral i a la recuperació de la seva memòria personal i familiar.”

Article 2

“[O el] dret d’obtenir una declaració de reparació i reconeixement personal als qui van patir el efectes de resolucions injustes.”

Article 4

La Llei amplia la cobertura de les prestacions econòmiques reconegudes a favor de les persones que van ser empresonades, van morir o van patir lesions, o dels seus familiars. També es reconeix el dret a una indemnització a favor de les persones que van morir a conseqüència de la defensa de la democràcia entre 1968 i 1977.

### 1.5. La protecció jurídica de les víctimes

El principal instrument jurídic mitjançant el qual s’ofereix protecció a les víctimes és el dret penal. Aquesta branca de l’ordenament jurídic s’ha definit en alguna ocasió com un mecanisme de protecció generalitzada de víctimes, encara que no s’ha de passar per alt que la missió que té consisteix pròpiament en la protecció subsidiària de béns jurídics per mitjà del càstig de l’infractor. Això implica que la intervenció penal només queda justificada en la mesura que la resposta que es pot oferir amb altres mitjans que no són tan lesius no és suficient i que la protecció dels interessos de la víctima solament pot ser satisfeta de manera indirecta i parcial per un instrument jurídic de caràcter punitiu.

Per aquestes raons, el desenvolupament d’un estatut jurídic de la víctima passa per la potenciació d’altres mecanismes de protecció dels seus drets. La víctima pot ser protegida, parcialment, amb el procés penal, però també ha de ser protegida *del* procés penal, ja que aquest procés penal pot ser perjudicial per als seus interessos, com recull el concepte de victimització secundària. Així mateix, serveixen per a protegir-la altres instruments jurídics de caràcter no penal, entre els quals cal destacar els propis del dret civil, orientats sobretot a la reparació, i els del dret administratiu, de tipus prestacional, assistencial i promocional, que tenen un desenvolupament especial avui dia i que han permès especular sobre el naixement d’una mena de “dret victimal”.

Una de les conseqüències que ha tingut el desenvolupament de la victimologia ha estat, en l’àmbit de la dogmàtica penal, l’anàlisi de la rellevància que pot tenir el comportament de la víctima en la valoració de la conducta de l’infractor. Aquest plantejament parteix dels estudis sobre el rol de la víctima en la gènesi del delictes, que han donat lloc a elaboracions com la que distingeix, segons el grau d’implicació que hi tingui, entre víctima facilitadora, precipitadora i provocadora (Karmen, 2010).

#### Vegeu també

Hem vist el concepte de victimització secundària en el mòdul “Fonaments conceptuals de la victimologia”.

Aquest tipus d'anàlisi, desenvolupat en la doctrina penal germànica i també en l'espanyola, és conegut com a **victimodogmàtica** i suggereix l'extensió del principi de subsidiarietat a l'àmbit de la interpretació i aplicació dels tipus penals, en el sentit d'entendre que la conducta de l'autor deixa de ser típica en els casos en què la víctima no mereix o no necessita que la protegeixin per haver contribuït decisivament a dur a terme el fet delictiu (Tamarit, 1998).

La reducció "victimodogmàtica" dels tipus penals és procedent en principi en els anomenats *delictes de relació*, aquells en què el contingut injust sols es pot captar valorant la relació entaulada entre autor i víctima.

Aquest és el cas, per exemple, de l'estafa, les amenaces i els abusos sexuals.

També s'ha plantejat en termes semblants l'exclusió de la imputació objectiva del resultat al subjecte causant del dany en els casos en què aquest dany és atribuïble a una autoposada en perill de la víctima, la qual cosa porta a delimitar un àmbit de responsabilitat d'aquesta víctima que pot impedir imputar el fet a l'àmbit de responsabilitat d'un altre.

Així s'han resolt, entre d'altres, casos com la conducta del subjecte imputable que accepta fer servir la xeringa infectada per anticossos del VIH que li ha ofert un tercer o la de qui entra al cotxe que condueix un borratxo sabent l'estat en què es troba aquesta persona i resulta lesionat com a conseqüència d'un accident de trànsit que provoca aquest conductor.

Hi ha un sector de la doctrina que s'ha mostrat crític davant l'argumentació victimodogmàtica. S'han assenyalat els riscos d'aquesta argumentació des del punt de vista del principi de confiança en què s'haurien de basar les relacions socials, la desprotecció de determinades persones que cal qualificar com a no mereixedores de protecció, o l'excés que comporta estendre el principi de subsidiarietat de l'àmbit de la creació del dret al de l'aplicació judicial de la norma. En canvi, no hi ha hagut tantes reticències davant les propostes de valorar la conducta de la víctima en la determinació de la pena. El Codi penal espanyol (CPE), a diferència d'altres codis, com l'italià, no preveu de manera expressa una atenuació de la pena perquè la víctima hagi contribuït al fet mitjançant una acció o omissió, dolosa o imprudent. Des de 1983 no figura en el catàleg d'atenuants la de provocació. Això, però, no impedeix que el jutge ho tingui en compte dins de l'àmbit de discrecionalitat que permet el marc penal, mitjançant la deguda motivació.

## 2. Reparació

### 2.1. La responsabilitat civil derivada del delictes

La fórmula jurídica concebuda per a fer efectiva la reparació del dany causat pel delictes ha estat tradicionalment la responsabilitat civil *ex delicto*. Es tracta d'un mecanisme de compensació econòmica pel qual les persones que han tingut un perjudici com a conseqüència d'un fet delictiu poden demandar judicialment les persones, que estan legalment obligades a respondre per això amb el seu patrimoni.

La naturalesa jurídica de la responsabilitat civil *ex delicto* és de caràcter civil i respon a la lògica de l'obligació de compensar pel dany causat. Per tant, és transmissible, compensable i susceptible de distribució entre els obligats al pagament que puguin concórrer.

Malgrat això, per raons d'economia processal i d'afavorir l'efectiva satisfacció del dret dels perjudicats, la llei preveu la possibilitat d'exercir l'acció civil dins del mateix procés penal. A més, per raons històriques, en el dret espanyol la regulació d'aquest institut civil és dins del Codi penal<sup>6</sup>, i són aplicables les normes sobre obligacions del Codi civil amb caràcter supletori<sup>7</sup>. També amb una vocació d'afavorir els interessos dels perjudicats, la LECr atribueix al ministeri fiscal la sol·licitud de la responsabilitat civil en el procés penal a favor d'aquests perjudicats.

Segons el CPE, la responsabilitat civil pot consistir en la restitució, la reparació del dany i la indemnització dels perjudicis. Aquests dos últims termes cal considerar-los substancialment com a equivalents, ja que en tot cas la manera de manifestar-se és per mitjà de l'obligació de pagar una quantitat de diners. En aquest context té més interès precisar que els danys indemnitzables no són solament els de caràcter material (el valor de les coses danyades, les pèrdues causades, el lucre cessant), sinó també les lesions físiques i els anomenats *danys morals*.

En la determinació de la responsabilitat civil, la dificultat més gran es presenta a l'hora d'establir la transformació en diners del dany moral (*pretium doloris*), i és alhora la qüestió que pot suscitar més controvèrsia des d'una perspectiva victimològica. La idea de dany moral ha sorgit històricament abans de la conceptualització i l'elaboració de criteris científics de mesurament del dany psi-

<sup>(6)</sup>Art. 101 i seg. CP 1995.

<sup>(7)</sup>Així, la condemna civil s'inclou en la mateixa sentència penal, sia condemnatòria o fins i tot de caràcter absolutori, en cas que, per exemple, s'hagi apreciat alguna causa d'exempció de responsabilitat penal que no exclougui la civil.

#### Lesions físiques

Per a la valoració econòmica de les lesions físiques s'han establert barems que permeten unificar els criteris judicials, tenint en compte el temps de curació de la lesió, despeses d'hospitalització o farmacèutiques, dies de baixa en l'activitat laboral o econòmica i seqüeles.

quic. A l'hora de determinar la quantia del *pretium doloris* els tribunals operen en general amb gran marge de discrecionalitat, tenint en compte el patiment derivat de la victimització directa o indirecta.

Així, en aquest últim cas, per exemple, la mort d'un familiar o persona pròxima.

El dret d'obtenir indemnització no està condicionat a l'impacte econòmic que es pugui derivar del tractament psicològic, dels efectes negatius respecte al lloc de treball, la pèrdua d'oportunitats o la desaparició de la persona de qui depenien menors d'edat o persones en alguna situació de dependència. Aquesta classe de factors es poden tenir en compte a l'hora de calibrar la quantia de la indemnització, però són aspectes afegits al pur dany moral, que a Espanya i en general als països del sud d'Europa es concep i reconeix en termes molt amplis.

Des del punt de vista jurídic es considera **persona perjudicada** tota aquella que ha patit directament o indirectament les conseqüències d'un delicte o una falta i té dret de ser compensada per això.

El concepte és més ampli que els termes **persona ofesa** o **agreuada**, amb els quals es designa el subjecte passiu del delicte. Per això, el concepte de perjudicat, propi de la responsabilitat civil, s'acosta més al concepte de víctima que ha desenvolupat la victimologia, ja que també inclou les víctimes indirectes.

## 2.2. La reparació en el sistema de justícia penal

La concepció clàssica de la justícia penal s'ha basat en la presumpció que la pena no té finalitats reparadores, sinó retributives o preventives. En la doctrina germànica, però, ha anat guanyant terreny una tendència teòrica que assumeix la inserció de la reparació dins del sistema penal, segons la idea que aquesta reparació pot servir a les "finalitats de la pena". Aquesta idea ha tingut com a expressió més coneguda el projecte alternatiu de reparació elaborat el 1992 per un grup de professors alemanys, suïssos i austríacs, les propostes dels quals van tenir ressò en l'àmbit legislatiu a Alemanya i Àustria i també han influït en altres països. Aquesta concepció, sustentada entre d'altres per Roxin (1987, 1992, 1997), es basa en la idea que la reparació és un subrogat, almenys parcial, de la pena, perquè permet satisfer les expectatives de la comunitat respecte a la "prevenció general integradora", de manera que la necessitat de pena disminueix quan l'autor ha reconegut el fet i la norma violada i ha fet un esforç per reparar el dany causat.

Per a això, s'ha d'acceptar la idea que la reparació, en sentit penal, no equival al mer rescabament econòmic del dany, sinó que es basa en els principis següents:

- Voluntarietat.

- Caràcter integral, de manera que en els delictes en què el dany no és fonamentalment econòmic o patrimonial el reconeixement del dany causat i la disculpa predominen sobre la mera compensació dinerària.
- Universalitat i obertura a formes de reparació “social” o “simbòlica”, en el sentit que tots els delictes poden ser objecte de reparació.
- Reparació en la mesura de la capacitat pròpia, cosa que evita la infracció del principi d'igualtat.

El sistema penal espanyol no conté una via mitjançant la qual es reconeguin efectes a la reparació en un moment processal d'abans de dictar sentència. L'avantprojecte de nova llei processal elaborat el 2011 preveia fórmules basades en el principi d'oportunitat que no es van arribar a erigir en dret vigent. El CPE de 1995, però, reconeix certs efectes a la reparació del dany, en diversos moments, des de la sentència fins a la fase d'execució.

En relació amb la reparació prèvia a la sentència, s'ha de destacar la circumstància atenuant de l'article 21.5 del CPE, aplicable en cas que el culpable hagi procedit a reparar el dany causat a la víctima, o a disminuir-ne els efectes, sempre que s'hagi produït abans de la celebració de l'acte del judici oral. L'al·lusió a la disminució dels efectes del delictes ha permès el desenvolupament d'una jurisprudència que reconeix conseqüències atenuants a la reparació parcial i fins i tot a la reparació social (sobretot en els supòsits de “delictes sense víctima”), la qual cosa exigeix que l'acte postdelictiu hagi representat un esforç reparador i una reparació efectiva. En cas que la reparació sigui considerada especialment valuosa, cal apreciar la circumstància atenuant com a molt qualificada, cosa que comporta una important disminució punitiva (pena inferior en un o dos graus).

Abans de començar l'execució, el jutge o tribunal sentenciador pot tenir en compte la reparació com a criteri rellevant per a acordar la substitució de la pena de presó per la de multa, feines en benefici de la comunitat o localització permanent. L'article 88 estableix que, a l'hora de decidir sobre la substitució, en la mateixa sentència o després en interlocutòria motivada, haurà de tenir en compte “en particular, l'esforç per reparar el dany causat”. Aquest és el supòsit en què el Codi penal ha expressat més bé el sentit politicriminal de la reparació, al·ludint a la idea de reparació en la mesura de la capacitat pròpia. Així mateix, l'article 81.3 del CPE inclou la reparació com a condició de la suspensió de l'execució de la pena de presó. En aquest cas, el legislador no ha estat tan encertat quan s'ha referit al fet que el condemnat hagi satisfet les responsabilitats civils, encara que en una interpretació no literal cal tenir en compte el sentit penal de la reparació, segons els principis de reparació integral, universalitat i esforç reparador que hem comentat més amunt.

En la fase de compliment de les penes privatives de llibertat, la Llei orgànica 7/2003 ha introduït elements reparadors. La reparació del dany ha passat a ser un requisit perquè el condemnat pugui accedir al tercer grau i a la llibertat condicional. La fórmula que es fa servir en l'article 72 de la Llei penitenciària i en l'article 90 del Codi penal és conceptualment confusa, ja que al·ludeix a la responsabilitat civil i remet a una llista d'infraccions, però assenyala una tendència a fer que els òrgans judicials i administratius amb competència per a prendre aquestes decisions valorin el comportament del condemnat respecte a la reparació del dany causat. Això permet i estimula la implementació de programes en què l'Administració penitenciària afavoreixi actes i actituds reparadors. Aquesta tendència es manifesta amb més claredat en l'article 91.2 del CPE, modificat també per la Llei orgànica 7/2003, que permet un avançament extraordinari de la llibertat condicional fins a la meitat de la condemna si el condemnat acredita la participació efectiva i favorable en programes de reparació a les víctimes. Mitjançant aquest incentiu, es fa efectiva la idea que la reparació del dany i les necessitats de la víctima poden i deuen formar part del programa de reinserció social del delinqüent, de manera que aquest delinqüent pugui percebre que el pagament del deute que li exigeix la societat no es materialitza només en el patiment que ha de suportar, sinó que el dret considera que l'esforç per reparar pot tenir un caràcter prioritari.

### 2.3. La justícia restaurativa o reparadora

El concepte de justícia restaurativa designa un conjunt d'experiències desenvolupades al començament en els països anglosaxons amb l'ànim de donar resposta a les frustracions que han tingut pràctics i teòrics en l'àmbit de la justícia penal. La paternitat del concepte s'atribueix a Zehr (1985), que concep la justícia restaurativa com un nou paradigma de justícia, oposat al "vell paradigma" propi de la justícia retributiva. Una contribució rellevant en la delimitació i consolidació teòrica de la justícia restaurativa és Marshall (1998), que la concep no com una pràctica concreta sinó com una sèrie de principis orientadors de l'activitat de grups o agències en relació amb el delicte. L'autor defineix la justícia restaurativa com:

"Un procés pel qual les parts involucrades en una ofensa específica resolen col·lectivament la manera de tractar les conseqüències de l'ofensa i les implicacions que tindrà en el futur."

La mediació entre autor i víctima és la pràctica restaurativa més coneguda a Europa, encara que en l'àmbit dels països anglosaxons també s'han desenvolupat altres experiències inspirades en els mateixos principis, com el *conferencing*, els *sentencing circles* o els *victim impact panels*. Els aspectes comuns d'aquestes pràctiques són el caràcter extrajudicial que tenen i la vocació de resoldre el conflicte que hi ha al darrere del fet delictiu per mitjans que poden ser menys traumàtics que els de la justícia penal convencional, en relació amb els tres actors implicats en el fet: l'infractor, la víctima i la comunitat.

- 1) El delictes s'entén com una ruptura de les relacions humanes més que no pas com una infracció de la llei. Entre altres conseqüències, d'aquesta premissa en deriva una tendència a considerar el delictes més pel que comporta de lesió o perjudici en els béns de les persones i de la pau social que no pas per la dimensió subjectiva de la infracció; la indagació i valoració que fa la jurisprudència d'aquesta infracció és percebuda, per alguns enfocaments teòrics, com a manifestació de moralisme vuitcentista o de decisionisme judicial.
- 2) La comissió del fet delictiu crea una situació en què s'obren riscos, però també oportunitats per a esmenar les variables que han pogut afavorir el delictes i per a reparar-ne les conseqüències.
- 3) Una intervenció reparadora ha d'abordar com a prioritat l'atenció a la víctima primària i, després, a les víctimes secundàries. Per a l'ofensor, s'obre l'oportunitat d'incidir sobre ell mateix per a millorar la seva interacció amb la comunitat.
- 4) La resposta reparadora davant el delictes té com a principis la cooperació i el restabliment de relacions humanes.
- 5) La justícia reparadora mira d'establir una estructura cooperativa que afavoreixi l'assumpció de responsabilitats.
- 6) La participació de les persones interessades en els processos reparadors exigeix que s'asseguri estrictament la seva voluntarietat.
- 7) El procés reparador exigeix una conducció per un tercer imparcial. Per a això és clau la figura del facilitador, algú aliè al fet i a les parts que ha de preparar amb aquestes parts l'escenari del possible diàleg, explorar la capacitat i disponibilitat que tenen per a prendre-hi part, adoptar estratègies que permetin una comunicació que pugui ser satisfactòria per a tothom i afavorir que les parts mateixes trobin solucions viables i proporcionades.
- 8) L'acord reparador que posa terme a un procés reparador d'èxit ha de contenir compromisos raonables i proporcionats i respectuosos amb la dignitat humana.
- 9) Les estructures de seguiment i responsabilització que se serveixin, en la mesura que es pugui, de la comunitat natural són necessàries.

Les avaluacions fetes en l'àmbit internacional en general han tingut bons resultats, des de la perspectiva de la satisfacció dels protagonistes amb el procés. L'avaluació de l'impacte dels processos restauratius en la víctima ha posat de manifest que els efectes que té tendeixen a no ser tan negatius com els de la justícia penal, tot i que encara no s'han elaborat instruments d'avaluació que permetin conèixer adequadament l'impacte real que tenen.

En l'àmbit legislatiu, l'obligació que imposa l'article 10 de la Decisió marc europea de 15 de març del 2001 d'introduir la mediació en els processos penals ha estat complerta de manera molt desigual pels estats membres. Espanya ha regulat la mediació només en la Llei orgànica de responsabilitat penal del menor (2000). En l'àmbit de la justícia d'adults, no hi ha cap referència a la mediació, la qual cosa no impedeix que les administracions, en col·laboració fins i tot amb els jutges i amb la fiscalia, elaborin programes mitjançant els quals s'ofereixi el servei de mediació a les persones que de manera voluntària vulguin participar en aquest procés. En cas que un procés restauratiu extrajudicial tingui èxit a l'hora de dur-se a terme, cal reconèixer-hi efectes mitjançant l'aplicació de les normes examinades abans en relació amb la reparació, sia en la sentència o en l'execució.

## 2.4. Sistemes de reparació pública

A partir dels anys seixanta la major part de països anglosaxons i del nord d'Europa introdueixen sistemes de reparació a favor de les víctimes de determinats delictes a càrrec de fons públics. Ens trobem amb una política pròpia de l'estat del benestar, que s'ha justificat per les dificultats pràctiques que les víctimes rebin una compensació efectiva de les persones responsables del delictes, que pot ser que no siguin identificades, que no siguin condemnades o que siguin insolvents. També s'ha fundat en el reconeixement de certa responsabilitat de la societat en les causes del delictes o en la no evitació del delictes.

En el marc del Consell d'Europa s'aprova el 24 de novembre de 1983 un conveni en què es recomana als estats que implantin sistemes de reparació pública, en relació amb els delictes violents. Aquests fons d'indemnització han d'operar amb caràcter supletori respecte a la responsabilitat civil derivada del delictes i l'estat s'atribueix un dret de repetició enfront del responsable civil.

Espanya no va aplicar el conveni europeu fins a l'aprovació de la Llei 35/1995, d'ajudes a les víctimes de delictes violents i contra la llibertat sexual. La Llei reconeix a les víctimes de delictes dolosos violents, amb resultat de mort o lesions corporals greus o danys greus en la salut física o mental, el dret d'obtenir una ajuda pública.

El dret s'estén a les víctimes indirectes en cas de mort, en concret el cònjuge del mort, els fills i filles que en depenguessin econòmicament i, si no, els pares. La prestació cobreix fins a uns límits establerts per referència al salari mínim interprofessional, que per regla general queden bastant lluny de les quantitats

### Observació

La justícia restaurativa s'ha difós més en l'àmbit de la justícia juvenil, encara que també hi ha experiències interessants en relació amb infractors adults, tant en la fase anterior a la sentència judicial com en la d'execució.

### Lectura recomanada

Una informació més detallada sobre l'avaluació de la justícia restaurativa i l'impacte que té en les víctimes la podeu trobar en la referència següent:

J. M. Tamarit Sumalla (coord.) (2012). *La justícia restaurativa: desarrollo y límites*. Granada: Comares.

### Violència de gènere

La prohibició de la mediació en la Llei orgànica 1/2004, de violència de gènere, per a aquesta classe de processos ha estat criticada per la major part de la doctrina (per exemple: Esquinas, 2008; Guardiola, 2009; Villacampa, 2012).

### Nota

Això, és clar, no té res a veure amb els supòsits en què l'estat és responsable civil subsidiari dels delictes o faltes comesos pels treballadors públics, o amb el mecanisme administratiu de la responsabilitat patrimonial de l'estat per un funcionament defectuós dels serveis públics.



que els tribunals acostumen a establir per concepte de responsabilitat civil. En els delictes sexuals es preveu una compensació pel tractament terapèutic que hagi triat lliurement la víctima. La gestió d'aquestes ajudes està encomanada a una comissió integrada en el Ministeri d'Economia i Hisenda.

### 3. Assistència

#### 3.1. Dret a l'assistència integral

L'assistència a la víctima consisteix en el conjunt de prestacions dirigides a reduir els efectes de la victimització i a reintegrar socialment les víctimes. Un element fonamental en una concepció victimològica és que adopti com a objectiu fonamental la desvictimització. El dret a l'assistència està reconegut en la Declaració 40/34 de l'ONU, de 1985, segons la qual les víctimes han de rebre l'assistència<sup>8</sup> material, mèdica, psicològica i social, per conducte dels mitjans governamentals, voluntaris, comunitaris i autòctons. La Declaració exigeix als estats que informin<sup>9</sup> les víctimes de la disponibilitat dels serveis sanitaris i socials i que els hi facilitin l'accés. També incideix en les necessitats de capacita-  
ció del personal<sup>10</sup> de policia, de justícia, de salut i de serveis socials i en les de prestar atenció a les víctimes amb necessitats especials<sup>11</sup>.

<sup>(8)</sup>Art. 14.

<sup>(9)</sup>Art. 15.

<sup>(10)</sup>Art. 16.

<sup>(11)</sup>Art. 17.

Sobre aquestes bases, s'ha de distingir entre les polítiques dirigides a facilitar a les víctimes informació i accessibilitat als serveis socials i de salut disponibles per a la població general i les que tenen com a objectiu crear serveis especialitzats d'atenció a les víctimes del delictes o el suport a aquests serveis.

En tot cas, la idea d'“assistència integral” apunta cap a la necessitat de tenir en compte els diversos aspectes afectats per la victimització, en els àmbits mèdic, psicològic, jurídic i social.

En l'àmbit del Consell d'Europa s'ha produït un desenvolupament normatiu més gran en relació amb el dret a l'assistència. La Recomanació núm. (87)21, de 17 de setembre de 1987, sobre assistència a les víctimes i prevenció de la victimització, volia garantir ajuda urgent i continuada a les víctimes i les seves famílies, amb una atenció especial a les més vulnerables. Després, la Recomanació (2006)8, de 14 de juny del 2006, aborda de manera específica l'assistència a les víctimes de delictes. S'estableix el principi de no-discriminació i el caràcter gratuït de l'assistència, i també el mandat que aquesta assistència s'ha de prestar amb independència que els responsables del delictes hagin estat identificats, detinguts, jutjats o condemnats. Segons la Recomanació, l'assistència ha d'incloure atenció mèdica i psicològica, suport material, social i assessorament. La norma europea assenyalava una sèrie d'exigències que han de reunir els serveis d'assistència, tant si els presten directament organismes públics com si ho fan organitzacions no governamentals especialitzades.

Les normes mínimes referides a aquests serveis inclouen (art. 5.2):

- facilitat d'accés;
- suport emocional, social i material gratuït abans, durant i després de la investigació i del procés judicial;
- competència per a tractar els problemes de les víctimes;
- informació a les víctimes sobre els seus drets i sobre els serveis disponibles;
- derivació a altres serveis quan faci falta;
- respecte a la confidencialitat.

En el dret espanyol l'assistència a les víctimes del delictes en general està prevista sols en l'article 16 de la Llei 35/1995, que es limita a al·ludir a la implantació d'oficines d'atenció a les víctimes del delictes en seus judicials.

La Llei orgànica 1/2004 preveu un desenvolupament normatiu molt més ampli respecte a les víctimes de violència de gènere. L'article 19 regula el dret a l'"assistència social integral", d'acord amb els principis d'atenció permanent, actuació urgent, especialització de prestacions i multidisciplinarietat professional.

L'atenció multidisciplinària implica sobretot:

- Informació a les víctimes.
- Atenció psicològica.
- Suport social.
- Seguiment de les reclamacions dels drets de la dona.
- Suport educatiu a la unitat familiar.
- Formació preventiva en els valors d'igualtat dirigida al seu desenvolupament personal i a l'adquisició d'habilitats en la resolució no violenta de conflictes.
- Suport a la formació i inserció laboral.

Aquesta previsió es completa amb l'assistència jurídica gratuïta<sup>12</sup> i un extens repertori de drets i prestacions de caràcter econòmic i en l'esfera laboral.

(12) Art. 20.

La Llei 29/2011, de reconeixement i protecció integral a les víctimes del terrorisme, també presta atenció a alguns aspectes assistencials, com el dret a l'assistència psicològica i psiquiàtrica, l'assistència jurídica gratuïta o l'assistència sanitària, a més de drets laborals. A diferència de les víctimes de violència de gènere, es preveu l'existència d'un servei específic, l'Oficina d'Informació i Assistència a les Víctimes del Terrorisme de l'Audiència Nacional (art. 51). Les funcions d'aquest servei estan orientades sobretot als aspectes relacionats amb el procés judicial, com facilitar informació sobre l'estat dels procediments, assessorar les víctimes sobre aquests procediments, oferir acompanyament personal en els judicis o promoure la salvaguarda de la seguretat i intimitat de les víctimes.

#### **Pàgina web**

Per a més informació sobre l'assistència a les víctimes del terrorisme, podeu visitar la pàgina web del Poder Judicial.

## 3.2. Sistemes d'assistència en l'àmbit comparat

### 3.2.1. Els diversos models assistencials

L'assistència especialitzada a les víctimes del delicte s'ha implantat en els països desenvolupats a partir dels anys setanta del segle passat. Una anàlisi dels sistemes d'assistència que hi ha posa de manifest que aquests sistemes s'estructuren segons dos models: la prestació del servei d'assistència per organitzacions privades i la prestació per ens públics. El primer, clarament majoritari, presenta variants que examinarem tot seguit.

En l'àmbit europeu s'han produït iniciatives per a la coordinació entre les entitats que presten serveis especialitzats. Avui dia l'organització que aglutina les organitzacions no governamentals és la Victim Support Europe, fundada el 1990, integrada per vint-i-vuit associacions nacionals pertanyents a vint-i-dos països europeus. Li ha estat reconegut l'estatus d'ens consultiu del Consell d'Europa i de Nacions Unides.

### 3.2.2. El model anglosaxó

La major part dels països anglosaxons han desenvolupat un sistema assistencial en què el servei el presta una organització no governamental sense ànim de lucre d'àmbit general, finançada en bona part amb fons públics. A Anglaterra i Gal·les, Victim Support presta serveis d'atenció directa a les víctimes, que inclouen informació, suport emocional i gestió d'ajudes públiques a aquestes víctimes, un servei de suport a testimonis en els processos penals i una línia telefònica d'orientació i ajuda. L'organització atén les víctimes amb independència que hagin decidit denunciar el fet delictiu i facilita informació i orientació en diverses llengües. L'entitat, fundada el 1974, afirma que és la més antiga al món concebuda per a oferir atenció integral a les víctimes del delicte i prestar assistència a 1.500.000 víctimes cada any, mitjançant 1.500 treballadors i 25.000 voluntaris. Malgrat que rep donacions privades, el 80% del finançament és públic.

L'organització Victim Support adopta el mateix model a Nova Zelanda. L'entitat ha desplegat una important xarxa assistencial arreu del país, amb serveis que inclouen suport emocional les vint-i-quatre hores a càrrec de personal especialitzat, per via presencial o telefònica, acompanyament durant el procés judicial i atenció especialitzada en homicidi i suïcidi, entre d'altres. Nova Zelanda ha estat el país que ha aconseguit una taxa més gran de cobertura<sup>13</sup> en assistència a víctimes.

#### Model minoritari

El model minoritari, de prestació pública, és el que s'ha adoptat a Espanya i predomina en altres països europeus com Grècia, Bulgària o Romania.

#### Pàgina web

A la pàgina web [www.victimsupporteurope.eu](http://www.victimsupporteurope.eu) hi podeu trobar informació sobre els principis fundacionals, la documentació que hi està vinculada i les associacions que la conformen. Aquesta organització promou el desenvolupament dels drets de les víctimes i la consolidació de serveis d'atenció a aquestes víctimes en el territori europeu. Ofereix la memòria anual d'activitats i vincles a altres pàgines web d'interès.

#### Altres organitzacions

Al Regne Unit també hi ha, amb característiques semblants, Victim Support Scotland i Victim Support Northern Ireland.

#### Pàgina web

A la pàgina web [www.victimsupport.org](http://www.victimsupport.org) podeu revisar la informació sobre els serveis prestats per Victim Support a Anglaterra i Gal·les.

<sup>(13)</sup>Un 24% segons l'enquesta internacional de victimització del 2004-2005.

Hi ha diversos països europeus que han elaborat sistemes assistencials que tenen elements comuns amb el model començat als països anglosaxons. Aquestes són algunes de les associacions d'àmbit nacional més destacades:

- Suècia: Brottofferjourens Riksförbund (Associació Nacional d'Atenció a les Víctimes de Delictes).
- Finlàndia: Rikosuhrpaivystys (Victim Support).
- Holanda: Slachtofferhulp Nederland (Ajuda a les Víctimes d'Holanda).
- Portugal: Associação Portuguesa de Apoio à Vítima.

### 3.2.3. El model germànic

A Alemanya, Àustria, Suïssa i Luxemburg s'ha elaborat un sistema d'assistència centrat sobretot en una organització de caràcter nacional, que en tots aquests països s'anomena *Weisser Ring* (Anell Blanc). A diferència de les organitzacions del model anglosaxó, es tracta d'una entitat finançada només amb fons privats. A Alemanya, l'associació Weisser Ring, fundada el 1976 a Magúncia, té uns seixanta mil socis i tres mil voluntaris. Presta assistència psicològica i jurídica mitjançant compensació econòmica dels professionals triats lliurement per la víctima i acompanyament personal en els processos judicials. Malgrat els importants assoliments reconeguts a l'entitat en la militància a favor dels drets de les víctimes, se n'ha qüestionat l'actuació per la poca professionalització dels serveis que ofereix i perquè arriba a un nombre reduït de víctimes, en comparació dels sistemes que adopten el model de Victim Support.

A Alemanya hi ha altres entitats que han mirat de desenvolupar un model assistencial alternatiu, com Arbeitskreis der Opferhilfen (Nucli de Treball d'Ajuda a la Víctima). A Àustria hi ha, a més de Weisser Ring, altres organitzacions privades i programes públics de suport a les víctimes. A Hongria i a la República Txeca s'ha adoptat un model semblant.

#### Pàgina web

Per a més informació sobre la Weisser Ring podeu visitar la pàgina web.

### 3.2.4. Estats Units d'Amèrica

Als Estats Units d'Amèrica hi ha programes i associacions dedicats a l'assistència a les víctimes des de 1972 (per exemple, el Crime Victims Advocacy Centre de Saint Louis). El 1975 es va fundar la National Organization of Victims Assistance, associació sense ànim de lucre finançada al principi pels seus propis fundadors privats i atesa per voluntaris, i que després ha passat a tenir empleats que treballen en col·laboració amb especialistes externs. Avui dia, el National Centre for Victims of Crime, creat el 1985, és l'organització amb més impacte en la prestació de suport a les víctimes de tota classe de delictes en tota la Federació, presta assistència directa en diversos centres o mitjançant derivació a entitats locals o especialitzades i, a més, té un telèfon d'ajuda.

Encara que l'assistència es duu a terme a partir d'iniciatives privades i en un context de gran sensibilitat social respecte a les víctimes, hi ha un important suport públic als programes assistencials. Des de 1984 hi ha un fons federal que aporta un finançament als estats perquè el puguin distribuir entre les entitats prestadores dels serveis directes a les víctimes. Aquesta subvenció es pot complementar amb finançament a càrrec d'entitats locals. En la gestió del fons s'han implementat mesures que miren d'estimular la millora de la qualitat dels serveis, la renovació tecnològica i la formació de les persones encarregades de l'atenció a les víctimes.

### 3.2.5. El model francès

A França l'associacionisme victimal es caracteritza per la fragmentació territorial i per raó dels tipus de víctimes, de manera que no hi ha una organització nacional de suport a les víctimes del delictes en general. Hi ha, però, una iniciativa important que ha mirat de pal·liar aquesta situació per la via de la federació d'entitats, cosa que ha permès implementar serveis comuns i captar finançament públic. La Federation Nationale d'Aide aux Matis et de Médiation (Federació Nacional d'Ajuda a les Víctimes i la Mediació), creada el 1986, està integrada per 150 associacions i duu a terme activitats que fomenten la cooperació entre les entitats locals i la formació de professionals, a més de tenir disponible per a les víctimes un servei d'atenció telefònica permanent durant vint-i-quatre hores.

### 3.2.6. El model espanyol de prestació pública

Espanya presenta característiques peculiars respecte a la majoria de països europeus. No hi ha una organització dedicada a les víctimes del delictes en general amb àmplia implantació arreu del territori de l'Estat. Un fenomen diferent són les associacions de víctimes. L'associacionisme victimal es caracteritza per una gran fragmentació, amb un gran nombre d'entitats dedicades a diferents classes de víctimes, com les víctimes del terrorisme, de violència de gènere o

#### Pàgines web

Podeu obtenir més informació sobre el National Centre for Victims of Crime al seu lloc web.

La pàgina web de l'Office for Victims of Crime (OVC), dependent del US Departament of Justice, ofereix recursos audiovisuals, enllaços a altres pàgines web d'interès, publicacions i informació específica sobre jornades i conferències vinculades a la formació de professionals que treballen amb víctimes del delictes. Alhora, ofereix informació de contacte, serveis d'assistència i consells per a víctimes.

#### Lectura recomanada

Per a tenir més detalls sobre la qüestió, vegeu la referència següent:

**C. Villacampa Estiarte** (2010). "La asistencia a las víctimas del delito". A: J. M. Tamarit (coord.). *Víctimas olvidadas*. València: Tirant lo Blanch.

#### Pàgina web

Aquí podeu trobar informació sobre els serveis de la francesa Federation Nationale d'Aide aux Matis et de Médiation, i també accés a informació d'interès.

d'abús sexual infantil, o víctimes d'accidents de trànsit, i una de les associacions que ha aconseguit una vocació generalista més gran és l'Associació Nacional de Víctimes de Delictes Violents.

Hi ha entitats que no són associacions de víctimes i que estan orientades a tota classe de víctimes, però no tenen com a activitat la prestació directa d'assistència a víctimes, com per exemple:

- Fundació Institut de Victimologia d'Espanya
- Fundació Victimologia

L'acció de les institucions s'ha centrat, sobretot, a crear, a partir de la Llei 35/95, una xarxa d'oficines d'atenció a les víctimes del delictes, ateses per equips de professionals que ofereixen informació, a més d'atenció psicològica i social, amb derivació als recursos públics sanitaris o socials que hi ha. Les oficines han rebut en general un reduït impuls de les institucions competents, cosa que ha redundat en dany d'un impacte molt limitat. Després de l'entrada en vigor de la Llei orgànica 1/2004, de violència de gènere, han passat a centrar l'actuació en aquesta classe de víctimes. Les oficines les gestiona el Ministeri de Justícia, excepte en els territoris en què la competència<sup>14</sup> l'ha assumida la comunitat autònoma. En la majoria d'aquestes comunitats s'ha mantingut el model de gestió pública, amb l'excepció d'Andalusia, en què s'ha externalitzat el servei mitjançant concurs públic, i València, on el servei assistencial el duu a terme la Fundació per a l'Atenció a les Víctimes del Delictes i Trobada Familiar (Favide), organització sense ànim de lucre fundada el 2004, que constitueix l'únic cas en què s'ha posat en marxa una xarxa més ambiciosa d'oficines d'assistència.

D'altra banda, les institucions espanyoles han optat per polítiques de subvencions a associacions de víctimes. Aquestes polítiques han estat criticades perquè no tenen gaire en compte criteris que atenguin la qualitat i professionalitat dels serveis assistencials que presten les entitats. A més, segons les dades difoses pel Ministeri de l'Interior mateix, menys d'un 40% de les quantitats concedides a les associacions estan dedicades a sufragar despeses de programes d'assistència (dades del 2010 i el 2011). La majoria van dirigides al pur manteniment del moviment associatiu i la feina d'agitació social d'aquest moviment. A les ajudes atorgades per l'Administració de l'Estat hi cal afegir les de diversos governs autonòmics.

### 3.2.7. Assistència en línia

Una de les iniciatives noves en assistència victimal ha estat el recurs a les tecnologies de la informació i la comunicació. Un exemple d'això és Victim Assistance Online, creada al Canadà, un lloc web que ofereix informació a les víctimes sobre recursos que presten diverses entitats en uns quants països. Malgrat la denominació, consisteix sobretot en una àmplia guia de recursos.

<sup>(14)</sup>Aquest és el cas d'Andalusia, les Balears, les Canàries, Catalunya, la Rioja, Navarra, el País Basc i València.

#### FAVIDE

Fundació per a l'Atenció a les Víctimes del Delictes i Trobada Familiar (Favide) és l'única associació espanyola vinculada a Victim Support Europe, encara que no com a membre ple, perquè no presta serveis arreu del territori de l'Estat, sinó com a membre associat.

#### Pàgina web

Aquí podeu veure les xifres en l'Anuari estadístic del Ministeri de l'Interior del 2011.

Unes altres iniciatives relacionades amb la prestació de serveis en línia a les víctimes són, als Estats Units, els *victim impact online panels*, que permeten que les víctimes emplenin electrònicament la declaració de l'impacte causat pel delictes<sup>15</sup> i la posin disposició de l'òrgan judicial competent sense haver-hi d'anar. També s'ofereixen recursos de mediació en línia o la possibilitat que els condemnats puguin visualitzar, per Internet, una declaració de la víctima en la qual descriu l'impacte del fet, en els casos en què els exigeixen tenir-ne coneixement com a condició per a accedir a alguna pena alternativa o benefici en l'execució de la pena. Unes altres possibilitats que s'han plantejat són serveis d'assistència psicològica en línia o xats de comunicació entre les víctimes.

<sup>(15)</sup>En anglès, *victim impact statement*.

Aquests recursos poden ser apropiats per als joves, tenint en compte la facilitat que tenen d'accés a aquests mitjans i que són un col·lectiu especialment afectat per certes formes de victimització, algunes de les quals facilitades o comeses per Internet.

### 3.3. L'impacte real de l'assistència a les víctimes

Un instrument que permet conèixer l'impacte real en les víctimes dels serveis d'assistència són les enquestes de victimització.

L'enquesta europea del 2005 aporta dades<sup>16</sup> sobre el percentatge de víctimes que han rebut atenció d'algun servei especialitzat, amb resultats que evidencien importants diferències entre països.

<sup>(16)</sup>El Regne Unit és el país que puntua més alt, amb un 16% de víctimes que van rebre assistència, mentre que Espanya està entre els que en van atendre un nombre més baix, un 3%.

Aquests resultats, que estan en sintonia amb les dades declarades per les entitats prestadores dels serveis, són un indicatiu de la més bona eficàcia del model anglosaxó, encara que sols permeten una valoració superficial. A més, en termes generals, posen en relleu la dificultat que hi ha per a fer arribar l'assistència a un bon nombre de víctimes que la poden necessitar. Fins i tot tenint present que el disseny d'un programa d'assistència no es pot basar en la presumpció paternalista i intervencionista que totes les víctimes han de ser ateses –ja que, com hem exposat, s'ha d'assumir que una part d'aquestes víctimes optaran per no anar a un servei especialitzat o ni tan sols els farà falta anar-hi–, aquestes xifres conviden a projectar accions dirigides a facilitar el coneixement i l'accés als serveis. Amb més raó si es té en compte que la majoria de les víctimes que han estat ateses declaren que estan satisfetes de l'assistència rebuda.

Es pot fer una avaluació més a fons que atengui més la qualitat que la quantitat de l'assistència mitjançant enquestes específiques a les víctimes que han estat ateses. A Europa s'han dut a terme estudis d'aquesta classe sobretot al Regne Unit.

#### Oficines d'atenció a les víctimes del delictes

A Catalunya, una recerca del 2008 feta per Tamarit, Villacampa i Filella va posar de manifest que les oficines d'atenció a les víctimes del delictes (OAVD), dependents del Departament de Justícia, prestaven una atenció gairebé exclusiva a les víctimes de violència de gènere, que constitueixen un 84,4% de les persones ateses. La valoració



mitjana de l'atenció rebuda se situava en un 6,8 en una escala de 0 a 10 i gairebé un 60% de les víctimes va considerar que aquesta atenció els havia fet servei.

Malgrat això, una anàlisi de les emocions experimentades per les víctimes va permetre revelar que la intervenció de les OAVD tenia un caràcter molt superficial, ja que no aconseguia disminuir significativament les emocions negatives derivades del fet delictiu i de la victimització secundària en el procés penal.

L'estudi fa visibles les limitacions del model d'assistència i de les polítiques d'assistència a les víctimes i conclou assenyalant que un sistema basat en el model anglosaxó, que combini una iniciativa privada no vinculada a l'associacionisme de víctimes amb un compromís de les institucions públiques i opti per la necessària professionalització i especialització seria capaç de satisfer més les necessitats de les víctimes.

En l'àmbit nacional, alguns d'aquests resultats havien estat apuntats en un treball anterior de Molina, Pérez i Ramírez (1999), que reflectia que un 60% de víctimes no se sentien emparades pel sistema judicial. Així mateix, en altres països s'han obtingut resultats semblants, com els Països Baixos (Winkel, Wohlfarth i Blaauw, 2004). Aquests autors consideren que la prestació d'una assistència inadequada és un problema d'una gravetat especial si es té en compte que, com s'ha demostrat, es poden detectar de seguida les víctimes que presentaran més problemes psicològics i que, per tant, requeriran atenció professional especialitzada.

Un extens informe elaborat el 2009 per Victim Support Europe per encàrrec de la Unió europea, en el context de la preparació de l'esborrany d'una directiva europea que estableix estàndards mínims en relació amb els drets, suport i protecció a les víctimes del delictes, conclou que les acusades diferències entre els diversos models de prestació d'assistència no permeten fer recomanacions respecte a la més bona eficàcia de l'un o l'altre.

L'extensió de serveis de suport a les víctimes en la majoria de països europeus es considera un dels aspectes reveladors d'una millora en l'àmbit dels drets de les víctimes.

## 4. Protecció

### 4.1. Abast del dret a la protecció

El dret a la protecció de les víctimes comprèn diversos aspectes que es relacionen sobretot amb els riscos de la victimització secundària i la revictimització. Des de la Declaració dels drets de les víctimes del delictes i de l'abús de poder (ONU, 1985), hi ha hagut diverses normes internacionals que reconeixen la necessitat que els estats adoptin mesures de protecció de la seguretat i la intimitat de les víctimes. Algunes normes incideixen de manera específica en la prevenció enfront de la victimització secundària, sobretot en el cas de les víctimes especialment vulnerables, i també enfront del risc de revictimització, per a la qual cosa es recomanen mesures de protecció especial de víctimes i testimonis. Tot seguit desenvoluparem alguns d'aquests aspectes, incidint en les reformes legals que s'han produït en el dret espanyol en els últims anys per a adaptar-los a aquestes directrius internacionals.

### 4.2. Prevenció i minimització de la victimització secundària

La Directiva europea de 25 de octubre de 2012 exigeix als estats membres que adoptin mesures per protegir les víctimes i els seus familiars enfront de la victimització secundària o reiterada, la intimidació o les represàlies<sup>17</sup>. Concretament, hauran d'establir les condicions necessàries per a evitar el contacte<sup>18</sup> entre les víctimes i l'infractor al lloc on se celebri el procés penal, llevat que aquest ho requereixi.

<sup>(17)</sup>Art. 18.

<sup>(18)</sup>Art. 19.

La Directiva desenvolupa la protecció de les víctimes durant investigacions penals, de manera que s'evitin les dilacions injustificades, la reiteració de les declaracions o reconeixements mèdics, i que les víctimes puguin anar acompanyades i es respecti el seu dret a la intimitat (art. 20 i 21). Aquestes mesures no se condicionen al fet que les víctimes siguin especialment vulnerables o tinguin una necessitat de protecció especial.

La mesures específiques introduïdes en la llei espanyola orientades a aconseguir aquests objectius s'han referit només a dues classes de víctimes presumides com a especialment vulnerables, els menors d'edat i incapaços, que examinarem a continuació.

### 4.3. Mesures relatives a les víctimes especialment vulnerables

En el memoràndum que acompanya la nova Directiva sobre víctimes elaborat per la Comissió Europea (2011) es parteix de l'afirmació que totes les víctimes són *per se* vulnerables, si bé n'hi ha que han de ser especialment protegides.

Les mesures que s'han d'adoptar s'han d'adequar, per això, a les especials necessitats de protecció que es puguin detectar en cada cas concret segons les circumstàncies personals de la víctima i del delicte o les relacions que té amb l'infractor. Es vol superar així una visió estàtica i etiquetadora i admetre que es poden detectar situacions d'especial vulnerabilitat més enllà dels dos col·lectius definits amb caràcter general com a especialment vulnerables, els menors d'edat i les persones considerades legalment incapaces.

En relació amb les víctimes menors d'edat, la Directiva europea de 13 de desembre del 2011, relativa a abusos sexuals i altres formes de victimització sexuals de menors, incrementa les mesures exigibles als estats per a la protecció d'aquesta classe de víctimes en el procés penal, com la necessitat de reduir els interrogatoris al mínim imprescindible, l'acompanyament del menor o que les declaracions gravades d'aquest menor puguin ser admeses com a prova.

La Directiva de 25 d'octubre de 2012 preveu que les víctimes amb necessitats de protecció especial tindran a la seva disposició les mesures següents (art. 23):

- a) Que es prengui declaració en dependències concebudes o adaptades a aquesta finalitat.
- b) Que prenguin declaració professionals amb formació adequada o amb la seva ajuda.
- c) Que prenguin declaració les mateixes persones (llevat que això sigui contrari a la bona administració de la justícia).
- d) Que en les víctimes de violència sexual, gènere o en el marc de les relacions personals, prengui declaració, si és possible, una persona del mateix sexe, si la víctima així ho desitja.
- e) Que s'eviti el contacte visual entre la víctima i l'infractor.
- f) Que la víctima sigui escoltada sense ser present a la sala d'audiència.
- g) Que s'evitin preguntes innecessàries en relació amb la vida privada.

**h)** Que se celebri l'audiència sense la presència de públic.

Aquestes mesures són completades amb exigències posterior en cas de víctimes menors d'edat (art. 24):

**a)** Que es puguin enregistrar les declaracions per mitjans audiovisuals i que després es puguin utilitzar com a mitjans de prova.

**b)** Que es designi un representant del menor en cas de conflicte d'interessos amb els titulars de la responsabilitat parental.

**c)** Dret a assistència lletrada i representació legal en cas de conflicte d'interessos amb els titulars de la responsabilitat parental.

La Directiva condiona l'adopció d'aquestes mesures a la realització d'una avaluació individual de la víctima, en què es tinguin en compte les seves característiques personals, el tipus o naturalesa del delictes i les seves circumstàncies. L'únic col·lectiu respecte al qual es presumeix l'existència de necessitats especials de protecció per raó de la seva vulnerabilitat és el dels menors d'edat. Pel que fa a la resta de víctimes, s'adverteix que siguin objecte de deguda consideració certes tipologies de víctimes, com les víctimes amb discapacitat (no merament intel·lectual), les víctimes de terrorisme, delinqüència organitzada, tràfic de persones, violència de gènere, violència en les relacions personals, violència o explotació i delictes d'odi (art. 22).

La realitat judicial espanyola s'ha caracteritzat durant molt temps per una escassa sensibilitat respecte als riscos de victimització secundària de les víctimes del delictes en el procés penal.

Durant molt temps, un nombre important de jutges i altres actors jurídics han pensat que l'adopció de mesures tan rudimentàries com la interposició d'un paravent que impedeixi que l'acusat vegi la víctima en l'acte del judici oral constituïa una lesió automàtica del dret de defensa.

Malgrat que la cultura jurídica ha evolucionat en el sentit d'admetre que en el procés penal també s'hi poden atendre interessos legítims de les víctimes i que aquests interessos no són necessàriament incompatibles amb les garanties jurídiques i els principis del procés, la dinàmica pròpia d'aquest procés és una font de risc permanent per a la víctima, atès l'interès de l'acusació per aconseguir una condemna o de la defensa per destruir la prova de càrrec.

La Llei 14/1999, de 9 de juny, va reformar la llei d'enjudiciament criminal en el sentit de preveure que el jutge pot acordar l'adopció de mesures que impedeixin la confrontació visual directa<sup>19</sup> entre l'acusat i el testimoni, si el testimoni és menor d'edat o incapacitat. Així mateix, s'estableix en aquests casos la regla general de la prohibició de dur a terme acaraments entre el testimoni i l'acusat.

<sup>(19)</sup>Art. 455.

La Llei orgànica 8/2006, de 4 de desembre, va establir que tota declaració d'un menor<sup>20</sup> es pot fer davant experts i sempre en presència del fiscal, a més dels representants legals, tret que estiguin imputats. També es preveu que el jutge pugui acordar l'enregistrament de la declaració. Així mateix, aquesta norma va introduir un paràgraf en l'article 448 de la LECr pel qual s'estableix que la declaració dels testimonis menors d'edat s'ha de dur a terme evitant la confrontació visual d'aquests menors amb l'inculpat, utilitzant per a això qualsevol mitjà tècnic que faci possible la pràctica d'aquesta prova. Aquesta Llei orgànica s'orienta en general a protegir la víctima; a més, reforma la llei de responsabilitat penal del menor i en l'article 4 hi inclou una sèrie de drets de les víctimes, que, cal recordar-ho, en molts d'aquests supòsits són menors d'edat.

<sup>(20)</sup>Art. 433.

La Circular 3/2009 de la Fiscalia General de l'Estat sobre protecció dels menors víctimes i testimonis reclama un compromís ferm dels fiscals en la protecció dels menors en el si del procés penal i fixa una sèrie de criteris d'actuació. La Circular crida l'atenció respecte als especials riscos de victimització secundària que hi ha en les causes per abusos i agressions sexuals, de manera que han de ser ateses amb caràcter prioritari respecte a altres investigacions criminals, procurant una tramitació tan ràpida com es pugui. Adverteix de la necessitat d'evitar duplicitats en l'exploració de metges, en l'avaluació de psicòlegs i en les preses de declaració, i recomana les exploracions o declaracions conjuntes. Aconsella prescindir, en la mesura que es pugui, de la declaració del menor en seu policial. També recomana que es promogui l'enregistrament de la declaració del menor en fase d'instrucció quan es prevegi que no es podrà fer en el judici oral o que això serà perjudicial per al menor. S'ha d'evitar que el menor declari en el judici sobretot quan ho aconselli un informe tècnic o el menor sigui molt petit. En cas que s'hagi d'arribar a produir la declaració, la Circular suggereix diversos mitjans pels quals es pugui aconseguir un equilibri entre el respecte a les garanties i principis del procés i la protecció del menor, com l'ús de mampares, miralls unidireccionals, videoconferència o emplaçament del menor en un punt en què l'imputat no el pugui veure.

#### **Pàgina web**

Podeu consultar el contingut íntegre de la Circular a [www.fiscal.es](http://www.fiscal.es).

No és gaire clar que aquests importants avenços produïts en l'àmbit legislatiu hagin transcendit a la realitat. Hi ha certs sectors que han denunciat la passivitat de l'Administració de justícia respecte a les denúncies d'abusos sexuals, bona part de les quals acaben en sobreseïment. Així, per exemple, es reflecteix en l'informe de l'organització Save the Children sobre la justícia espanyola enfront de l'abús sexual infantil en l'entorn familiar (Román, 2012). Alhora, pel que concerneix la prevenció de la victimització secundària, el tracte a les víctimes dista del que els dispensen en altres països.

Als Estats Units hi ha, des de 1985 (a Huntsville, Alabama), els anomenats Children's Advocacy Centers (CAC), que tenen com a objectius:

- Reduir les avaluacions i entrevistes a menors víctimes d'abús sexual i altres maltractaments, mitjançant la coordinació d'equips multidisciplinaris.

- Proporcionar un entorn amigable per al menor, on es pugui desenvolupar adequadament l'avaluació sense posar-li en perill el benestar emocional.
- Disposar de professionals ben formats i entrenats en l'avaluació de menors víctimes.

Els professionals d'aquests centres són els més preparats de la seva comunitat en l'avaluació de menors i el tractament a víctimes infantils i, entre les tasques que tenen, també hi ha influir en la resta de professionals de la seva zona atenent les seves consultes, fent reunions de supervisió i duent a terme entrenaments i formacions. Al principi, aquests centres només es dirigien a víctimes d'abús sexual infantil, però han anat ampliant el focus d'actuació i avui dia també treballen amb menors maltractats físicament o exposats a violència familiar.

Els CAC també treballen amb les famílies, oferint-los suport i els serveis que requereixin. Els CAC varien molt en la forma en què estan organitzats: n'hi ha que són organitzacions no governamentals, i n'hi ha que són en centres hospitalaris, en oficines d'advocats o en centres de protecció infantil.

Els estudis duts a terme comparant la satisfacció subjectiva de les famílies avaluades en CAC i famílies avaluades de manera més tradicional demostren que aquests centres compleixen els objectius que es plantegen i redueixen la victimització secundària dels menors (vegeu, entre d'altres, Jones i altres, 2007).

#### 4.4. Protecció enfront de la revictimització

La protecció enfront de la revictimització comprèn diverses dimensions. Des d'un punt de vista normatiu, s'han desenvolupat estàndards relatius a la protecció de les víctimes davant la intimidació i la represàlia, com a conseqüència de la decisió d'aquestes víctimes de denunciar el fet delictiu o ser citades com a testimonis.

L'article 16 de la Recomanació (85)11 del Consell d'Europa, sobre la posició de la víctima en el marc del dret penal i del procés penal, de 28 de juny de 1985, estableix el següent:

“Quan això sigui necessari, i singularment en els casos de delinqüència organitzada, la víctima i la seva família han de ser eficaçment protegides contra les amenaces i el risc de venjança del delinqüent.”

Les avaluacions que s'han dut a terme sobre el grau d'implementació d'aquesta recomanació han posat en relleu les dificultats que implica adoptar mesures eficaces de protecció. Brienen i Hoegen (2000) aconsellen el seguiment de bones pràctiques com l'eliminació i el tractament acurat de les dades personals en tots els estadis del sistema de justícia penal; l'admissió, en cas d'haver-hi amenaces, de la víctima anònima tal com ha estat acceptat pel Tribunal Euro-

#### Pàgina web

Vegeu, per exemple, el lloc web del National Children's Advocacy Center.

#### Casa dels Infants

A Europa, hi ha un projecte semblant a Reykjavík (Islàndia), anomenat Casa dels Infants (Barnahús), des de 1998, que després s'ha implementat a Suècia i Noruega.

peu de Drets Humans; la dotació a les víctimes amenaçades d'equips d'alarma personal; el recurs a pantalles de visió unidireccional i altres mecanismes que impedeixin que la víctima sigui vista pels acusats o per persones del seu entorn.

La Decisió marc europea de 15 de març del 2001, en desenvolupar el dret a la protecció<sup>21</sup>, obliga els estats a garantir un nivell adequat de protecció a les víctimes, pel que fa a la seguretat i intimitat, sempre que hi hagi un risc greu de represàlies o una intenció de pertorbar-los la vida privada.

(21) Art. 8.1.

En el dret espanyol s'han introduït dues classes de mesures dirigides a la protecció de les víctimes. D'una banda, la Llei 19/1994, de 23 de desembre, de protecció de testimonis i perits en causes criminals, preveu que s'acordin determinades mesures en el procés penal si el jutge aprecia:

“Un perill greu per a la persona, llibertat o béns de qui s'hi vulgui emparar, el seu cònjuge o persona a qui estigui lligat per anàloga relació d'afectivitat o els seus ascendents, descendents o germans.”

En aquest cas, es pot acordar l'ocultació de la identitat i dades personals i domicili del testimoni protegit i adoptar mesures com l'evitació de la confrontació visual amb l'acusat. Els programes de protecció de testimonis, en supòsits de criminalitat organitzada, tenen l'inconvenient que l'efectivitat que tenen sols es pot garantir a un alt cost per a les finances públiques.

D'altra banda, en els casos de violència domèstica, la Llei 27/2003, de 31 de juliol, ha regulat l'ordre de protecció de les víctimes d'aquesta classe de delictes (art. 544 ter LECr). Aquesta ordre consisteix en una decisió que ha d'adoptar el jutge d'instrucció en els casos en què (a) hi hagi indicis fundats de la comissió d'un delicte contra la vida, integritat física o moral, llibertat sexual, llibertat o seguretat; (b) aquest presumpte delicte s'hagi comès en l'àmbit “domèstic”, en el sentit de la relació entre autor i víctima a què es refereix l'article 173-II del CPE; i (c) hi hagi una situació objectiva de risc per a la víctima.

L'Ordre comporta un “estatut integral de protecció”, que es pot concretar en mesures de caràcter civil (com les relatives a atribució de l'ús de l'habitatge, custòdia dels fills i filles o prestació d'aliments) i de naturalesa penal (com la prohibició d'aproximació a la víctima o de comunicar-s'hi<sup>22</sup>), a més d'altres mesures d'assistència i protecció social.

(22) Les prohibicions d'aproximació i de comunicació es regulen en els art. 48 i 57 del CPE, que preveu que el jutge pot acordar que el seu control es faci amb mitjans electrònics.

(23) Art. 503.1.c LECr.

D'altra banda, els béns jurídics de la víctima es tenen en compte com a criteri per a acordar la presó provisional. El jutge pot adoptar aquesta mesura cautelar quan aprecii l'existència d'un risc<sup>23</sup> que l'imputat actuï contra la víctima, sobretot en els supòsits de violència domèstica.

A més, en els processos per aquests delictes, el jutge ha d'acordar la comunicació a la víctima dels actes processals que puguin afectar la seva seguretat<sup>24</sup>.

(24) Art. 109 LECr, modificat per la LO 14/1999.

Finalment, l'article 464 tipifica un delictes contra l'Administració de Justícia, consistent a intentar influir directament o indirectament en un denunciant, part o imputat, entre d'altres, amb violència o intimidació, perquè modifiqui la seva actuació processal, castigat amb pena de presó d'un a quatre anys i multa. Es castiga amb aquestes mateixes penes qui atempti contra la vida, integritat, llibertat o llibertat sexual o béns com a represàlia contra les persones citades, per la seva actuació en el procediment judicial.



## Resum

El mòdul ens ha permès fer una revisió dels drets de les víctimes tal com s'han anat consolidant en l'àmbit internacional, amb una referència especial al dret europeu i al dret espanyol. Entre els autors que han analitzat la qüestió, s'han expressat opinions crítiques respecte al protagonisme que han adquirit les víctimes en l'espai públic i, particularment, en la política criminal. Certament, ens trobem davant d'un fenomen relativament modern, que reflecteix una evolució de les sensibilitats socials i que presenta riscos i oportunitats pel que fa als drets de les persones i les garanties jurídiques.

Els drets de les víctimes els hem estructurat segons cinc categories: informació, participació, protecció, reparació i assistència. Pel que fa a la reparació, el desenvolupament de la idea de reparació integral permet fer visibles les diverses necessitats de les víctimes pel que fa a la reducció de l'impacte derivat del fet delictiu, tant la reparació econòmica com les relatives a l'esfera social, psíquica i emocional. En relació amb l'assistència a la víctima, una avaluació dels diversos sistemes assistencials posa en relleu les dificultats perquè els serveis especialitzats siguin accessibles a la major part de les víctimes i operin amb criteris de professionalitat. Aquestes dificultats són particularment remarcables en el model d'assistència pública implantat a Espanya. Finalment, hem pogut conèixer també les diverses exigències a què el dret i les polítiques públiques han de fer front en relació amb la protecció de les víctimes davant de la sobre-victimització i el risc de victimització secundària. La protecció de les persones especialment vulnerables és una prioritat en l'àmbit legislatiu i en l'aplicació de les lleis. En els darrers temps s'imposa la necessitat d'una concepció dinàmica de la vulnerabilitat, de manera que, més enllà de les mesures en general aplicables respecte als menors d'edat i persones amb discapacitat, es puguin adaptar les mesures de protecció en el procés judicial a les circumstàncies de les víctimes concretes, derivades de la situació, antecedents o relacions que té amb l'acusat.



## Exercicis d'autoavaluació

1. La indemnització del dany a càrrec de fons públics ha estat adoptada a partir d'una recomanació...

- a) de l'Assemblea General de les Nacions Unides.
- b) del Consell d'Europa.
- c) de la Unió Europea.
- d) de l'Organització Mundial de la Salut.

2. El model assistencial del Regne Unit, pel que fa als serveis especialitzats d'atenció a víctimes, es basa...

- a) en la iniciativa pública.
- b) en la iniciativa privada amb poc finançament públic.
- c) en una organització privada amb un important finançament públic.
- d) en una federació de diverses entitats privades i públiques.

3. La legislació ha reconegut la pertinència d'utilitzar mitjans que evitin la confrontació visual entre el testimoni i l'acusat en els processos en què han de declarar menors d'edat...

- a) en tots els processos penals de manera obligatòria.
- b) només en casos excepcionals en què totes les parts hi estiguin d'acord.
- c) sempre que ho sol·liciti el ministeri fiscal, perquè el jutge està obligat a acordar-ho.
- d) quan el jutge ho consideri convenient tenint en compte les circumstàncies del cas i, particularment, del menor.

4. La mediació i el *conferencing* són...

- a) pràctiques de caràcter extrajudicial inspirades en la justícia restaurativa.
- b) modalitats d'assistència a la víctima.
- c) pràctiques il·legals que no poden tenir reconeixement ni efectes en el dret espanyol.
- d) mesures que pot acordar el jutge en una sentència penal.

5. La legislació espanyola sobre víctimes del terrorisme preveu que l'Estat...

- a) es pot fer càrrec de totes les indemnitzacions acordades per concepte de responsabilitat civil.
- b) concedeix uns ajuts econòmics a les víctimes calculats en relació amb el salari mínim interprofessional.
- c) només compensa econòmicament les víctimes directes.
- d) només indemnitza de manera subsidiària les compensacions fixades per les comunitats autònomes i exclusivament en relació amb les víctimes de delictes contra la vida i contra la integritat física.

6. En l'àmbit de la Unió europea, la previsió que el Parlament i el Consell puguin dictar normes mínimes en relació amb els drets de les víctimes està recollida...

- a) en els tractats fundacionals.
- b) en el Tractat de Maastricht.
- c) en el Tractat de Lisboa.
- d) en diverses constitucions, com, per exemple, la Constitució espanyola.

7. La contribució de la víctima al fet delictiu...

- a) es resol d'acord amb el principi de la compensació de culpes.
- b) no pot tenir efectes en el dret penal atès que té un caràcter públic.
- c) la pot tenir en compte el jutge a l'hora de modular la pena que s'ha d'imposar a l'autor segons la classe de delictes i les circumstàncies del cas.
- d) només és rellevant en els delictes contra béns jurídics disponibles i no es pot tenir en compte en els delictes de relació.

8. Segons Garland, la irrupció de la víctima en la política criminal s'explica...

- a) per una evolució de les sensibilitats socials.
- b) pels interessos de certs sectors socials i econòmics.
- c) per la consolidació de l'estat modern.

**d)** per la consolidació del model rehabilitador.

**9.** La reparació del dany...

- a)** no pot tenir cap efecte en la pena ni en l'execució d'aquesta pena.
- b)** pot tenir efectes atenuants en la sentència i també en l'execució de la pena.
- c)** pot tenir efectes en la sentència, però no en l'execució de la pena.
- d)** no pot tenir efectes en la sentència, però sí en l'execució de la pena.

**10.** El sistema d'ajuts públics a les víctimes regulat en la llei espanyola 35/1995...

- a)** exigeix que per a poder accedir a l'ajut hi hagi hagut sentència i informe favorable del tribunal sentenciador.
- b)** preveu que els ajuts es concedeixen amb caràcter subsidiari de la responsabilitat civil i amb dret de repetició de l'Estat contra el responsable civil.
- c)** està reservat només per a les víctimes directes.
- d)** comprèn tots els delictes contra les persones comesos per funcionaris públics o persones que hagin actuat per compte o sota l'empara d'òrgans de l'Estat.

## **Solucionari**

### **Exercicis d'autoavaluació**

1. b

2. c

3. d

4. a

5. a

6. c

7. c

8. a

9. b

10. b

## Glossari

**assistència** *f* Conjunt de mesures orientades a proporcionar suport a la víctima del delictu, en els diversos aspectes relacionats amb les seves necessitats, sobretot en l'àmbit jurídic, psicològic i social.

**conferencin** *m* Terme amb el qual es designen en anglès les pràctiques de caràcter restauratiu en què les persones que tenen una relació directa o indirecta amb el fet delictiu, sia com a autores o com a víctimes, juntament amb altres persones de la comunitat, debaten sobre la manera de manejar les conseqüències d'aquest fet delictiu.

**Estatut de Roma** *m* Tractat internacional signat el 1998 pel qual s'aprova la creació del Tribunal Penal Internacional.

**justícia restaurativa** *f* Conjunt de pràctiques extrajudicials mitjançant les quals les parts involucrades en un delictu dialoguen sobre la manera de gestionar les conseqüències d'aquest delictu i de reparar el dany causat.

**reparació** *f* Dret de la víctima de rebre compensació pels efectes d'un delictu, en relació amb els danys físics, psíquics, econòmics i emocionals.

**responsabilitat civil** *f* Mecanisme de compensació econòmica de les conseqüències del fet delictiu en les víctimes directes o indirectes d'aquest fet, a càrrec de l'ofensor o altres persones establertes per la llei.

**víctima especialment vulnerable** *f* Persona que per les seves circumstàncies d'edat o dependència presenta un risc més gran de patir amb més intensitat els efectes de la victimització primària o secundària.

**victimodogmàtica** *f* Desenvolupament teòric en l'àmbit de la dogmàtica juridicopenal en el qual es valora de quina manera influeix la contribució de la víctima a la producció del fet delictiu en la determinació de la responsabilitat penal de l'infractor.

## Bibliografia

**Alonso Rimo, A.; Villacampa Estiarte, C.** (2006). A: E. Baca; E. Echeburúa; J. M. Tamarit (coord.). *Manual de victimología*. València: Tirant lo Blanch.

**Brienen, M. E. I.; Hoegen, E. H.** (2000). *Victims of crime in 22 European Criminal Justice Systems*. Nimega: WLP.

**Carpio Delgado, J. del** (2009). *Las víctimas ante los tribunales penales internacionales ad hoc*. València: Tirant lo Blanch.

**Esquinas Valverde, P.** (2008). *Mediación entre víctima y agresor en la violencia de género*. València: Tirant lo Blanch.

**Fernández de Casadevante Romani, C.; Mayordomo Rodrigo, V.** (2011). *Código de normas internacionales relativas a las víctimas*. Madrid: Tecnos.

**Guardiola Lago, M. J.** (2009). "La víctima de violencia de género en el sistema de justicia y la prohibición de la mediación penal". *Revista General de Derecho Penal* (núm. 12).

**Jones, L. M. i altres** (2007). "Do Children's Advocacy Centers improve families' experiences of child abuse investigations?" *Child Abuse & Neglect* (núm. 31, pàg. 1069-1085).

**Karmen, A.** (2010). *Crime victims. An introduction to victimology* (7a. ed.). Belmont, CA: Wadsworth Cengage Learning.

**Molina Linaza, A.; Pérez Candela, P.; Ramírez López, M.** (1999). "La víctima en el aparato judicial". *Boletín Criminológico* (núm. 44, pàg. 1-4).

**Román, Y.** (2012). (coord.). *La justicia española frente al abuso sexual infantil en el entorno familiar* [document en línia]. Madrid: Save the Children. [http://www.savethechildren.es/docs/Ficheros/553/Informe\\_JUSTICIA\\_ESP\\_ABUSO\\_SEXUAL\\_INFANTIL\\_vOK-2.pdf](http://www.savethechildren.es/docs/Ficheros/553/Informe_JUSTICIA_ESP_ABUSO_SEXUAL_INFANTIL_vOK-2.pdf)

**Roxin, C.** (1997). *Derecho penal - parte general*. Madrid: Civitas.

**Sanz Hermida, A. M.** (2008). *La situación jurídica de la víctima en el proceso penal*. València: Tirant lo Blanch.

**Tamarit Sumalla, J.M.** (1998). *La víctima en el Derecho penal*. Pamplona: Aranzadi.

**Tamarit Sumalla, J. M. (coord.)** (2012). *La justicia restaurativa: desarrollo y aplicaciones*. Granada: Comares.

**Tamarit, J. M.; Villacampa, C.; Filella, G.** (2010). "Secondary victimization and Victim Assistance". *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* (vol. 3, núm. 18, pàg. 281-298).

**Villacampa Estiarte, C.** (2010). "La asistencia a las víctimas del delito". A: J. M. Tamarit (coord.). *Víctimas olvidadas*. València: Tirant lo Blanch.

**Villacampa Estiarte, C.** (2012). "La justicia restaurativa en los supuestos de violencia doméstica (y de género)". A: J. M. Tamarit Sumalla (coord.). *La justicia restaurativa: desarrollo y aplicaciones*. Granada: Comares.

**Winkel, F. W.; Wohlfarth, T.; Blaauw, E.** (2004). "Police referral to victim support: The predictive and diagnostic value of the RISK (10) screening instrument". *Crisis* (vol. 3, núm. 25, pàg. 118-127).

